

Ouderenmishandeling

Myriam Schrauwen, Parkinsonverpleegkundige Thuiszorg West-Brabant en Franciscusziekenhuis, Roosendaal

Mijnheer K. is begin 70. Hij verzorgt zijn echtgenote die lijdt aan de ziekte van Parkinson.

Vroeger zorgde mevrouw voor het huishouden, maar in de loop der jaren heeft mijnheer steeds meer taken over moeten nemen. Hij kan de last niet goed aan, maar is trots op zijn onafhankelijkheid en weigert om hulp te aanvaarden van de wijkverpleegkundige of van de gezinshulp. Stiekemweg neemt hij het zijn vrouw kwalijk dat zij hem in de steek laat met al het werk. De laatste maanden gaat mevrouw ook cognitief achteruit. Ze heeft steeds meer aandacht nodig en vertelt vaak dezelfde verhalen. Ook moet mijnheer dingen steeds maar weer herhalen, omdat zijn vrouw ze vergeet. Dit is zo frustrerend voor hem dat hij haar af en toe slaat.

Voor velen is het nauwelijks voor te stellen : ouderenmishandeling. Bij het woord "ouderdom" denkt men eerder aan respect en eerbied, dan aan mishandeling . Toch blijkt uit onderzoeken dat zo'n 5,5 % van de ouderen > 65 jaar te maken heeft met een vorm van ouderenmishandeling. Ouderdom brengt immers vaak fysieke en psychische achteruitgang met zich mee, waardoor een oudere afhankelijk wordt van anderen. Hierdoor kunnen omstandigheden ontstaan waarin mishandeling kan voorkomen.

Het moedwillig mishandelen van ouderen door fysiek geweld , is een duidelijke vorm van ouderenmishandeling. Er bestaan echter veel meer vormen van mishandeling, die niet zo zwart-wit te stellen zijn. Vaak spreekt men dan van misbehandeling of ontspoorde zorg. Hierbij is het niet altijd helder wie dader is en wie slachtoffer. Zorgverhoudingen worden soms zo zwaar belast dat mensen, vaak onbewust, overgaan tot mis(be)handeling van de afhankelijke oudere.

Vormen van ouderenmishandeling

Ouderenmishandeling kan zich onder verschillende vormen voordoen :

- fysieke mishandeling : schoppen, slaan, toedienen van kalmeringspillen
- psychische mishandeling : pesten, negeren, uitschelden, vernederen
- seksuele mishandeling : aanranding, verkrachting, dwingen te kijken naar porno of in het bijzijn van de oudere seksuele handelingen verrichten
- verwaarlozing : onthouden van medische zorg of van voedsel, onthouden van genegenheid
- schending van de rechten : vastbinden, bezoek verbieden, privacy schenden, post openmaken of achterhouden

Belangrijk onderscheid moet men ook maken tussen de bewuste mishandeling : de kleinzoon die aan drugs verslaafd is en regelmatig geld steelt bij zijn oma die vergeetachtig begint te worden, en de gevallen van ontspoorde zorg of misbehandeling, waar ik in dit artikel verder op in wil gaan. Deze vorm komt het vaakst voor in de praktijk en is tevens ook het schrijnendst. Hierbij moet men denken aan de echtgenote van een steeds verder invaliderende man, die naast de toenemende lichamelijke zorg voor haar partner ,sinds kort ook de administratie moet doen en de financiën moet overnemen, taken die voorheen door mijnheer werden verricht. Door al dit extra werk komt haar sociale leven in het geding en raakt ze steeds meer in een isolement. Zo kan het voorkomen dat ze haar man hardhandiger aanpakt dan nodig en wanneer hij mictieklachten krijgt en vaak naar toilet moet worden geholpen, zij hem bijvoorbeeld de hele dag een incontinentiebroek aandoet omdat het te veel tijd en moeite kost om hem telkens te begeleiden. Hier spreekt men van misbehandeling of ontspoorde zorg : een overbelaste mantelzorger die niet de zorg levert waar iemand recht op heeft. Een ander voorbeeld zijn de regelmatig in de pers opduikende berichten van wantoestanden in verpleeghuizen, die vaak jarenlang kunnen doorgaan omdat niemand de signalen van mishandeling oppikt of omdat men niet durft te reageren door een verkeerde afdelingscultuur.

Signalen

Mishandeld worden : het is iets waar betrokkenen niet graag over praten. Weinig ouderen zullen naar een hulpverlener stappen met de melding dat ze mishandeld of misbehandeld worden. Er hangt te veel aan vast : mensen schamen zich, ze zijn bang voor de gevolgen (uithuisplaatsing) die soms angstaanjagender zijn dan de feiten. De kunst is dus om als hulpverlener alert te zijn of te worden op signalen die door personen gegeven worden en die wijzen op mishandeling.

Aan welke signalen moet men denken :

bij fysieke mishandeling : blauwe plekken, wonden, fracturen, versuffing door kalmeringsmiddelen

bij psychische mishandeling : moeilijk verklaarbare angst, woede of verdriet, verwardheid, apathie, somberheid, depressie, slaap- en eetproblemen.

bij seksuele mishandeling : irritatie aan genitaliën of anus, kneuzing aan binnenkant van de dijen, bloedverlies, moeite met zitten of lopen, onrust bij kleden of baden, angst en verwardheid, seksualiserend taalgebruik

bij financiële uitbuiting : verdwijnen van spullen, tekort aan geld voor dagelijkse dingen, ontstaan van schulden, huurachterstand

bij verwaarlozing :

lichamelijk : ondervoeding, uitdroging, vermagering, slechte hygiëne

emotioneel : depressie, frustratie, apathie, "klamp"gedrag

bij schending van de rechten :geen kennis van persoonlijke post, geen toegang van vrienden of bekenden, geen privacy bij bezoek, geen toestemming om het huis te verlaten

Risicofactoren

Waarom worden sommige ouderen mishandeld, terwijl anderen in dezelfde situatie dit niet worden? Er bestaan een aantal risicofactoren die de kans op mishandeling doen toenemen :

- risicofactoren vanuit de ontwikkelingen in de maatschappij, maar ook vanuit de betrokkenen of vanuit de zorgsituatie.
- Maatschappelijke factoren. De toenemende vergrijzing zorgt ervoor dat er steeds meer ouderen komen, hoogbejaarden die vaak verzorgd worden door hun ondertussen ook reeds bejaarde kinderen. Deze op hun beurt worden steeds zwaarder belast, terwijl hun draagkracht door hun leeftijd afneemt. Tevens is er de tendens om ouderen zolang mogelijk zelfstandig te laten wonen, maar door personeels- en/of geldtekort wordt er steeds minder zorg toebedeeld aan diegenen die erom vragen. Hierdoor wordt de druk op mensen te groot en gaat men soms over tot misbehandeling van de oudere.
- Persoonlijke factoren: Vaak gebeurt het dat mantelzorgers niet weten hoe om te gaan met de beperkingen van de oudere of de gevolgen hiervan niet kunnen overzien . Hoe maakt men een transfer van stoel naar bed, hoe gaat men als partner om met het veranderde toekomstperspectief. Dit alles kan ertoe leiden dat mensen overgaan tot mis(be)handeling.
- Situatiegebonden factoren : Bepaalde situaties kunnen het risico op misbehandeling vergroten : Toenemend afhankelijkheid, bv bij beginnende dementie, sociaal isolement waarbij de mantelzorger vaak het enige contact is met de buitenwereld, veranderde machtsverhoudingen binnen relaties, loyaliteit voor de dader : het voelt als verraad om een zoon aan te klagen voor mishandeling, persoonlijke problemen van de "dader", zoals financiële problemen, drank-of drugsmisbruik,...

Omgaan met vermoedens

Stap 1 : signaleren

De eerste stap in het bestrijden van ouderenmishandeling is het signaleren ervan. Ouderenmishandeling bevindt zich vaak in een grijs gebied en is soms moeilijk te herkennen.

Herhaaldelijk aantreffen van blauwe plekken of wonden kan wijzen op mishandeling, maar iedereen weet dat het perkamenten huidje van een 85jarige snel verwond raakt. Ook het gebruik van bloedverdunners vergroot de kans op blauwe plekken.

Waarom is het zo moeilijk om signalen op te pikken en te interpreteren?

Allereerst is er vaak een gebrek aan kennis. In de diverse opleidingen wordt er weinig tot geen aandacht aan besteed. Ook zijn er nog weinig instellingen die hun medewerkers bijscholen op dit gebied. Ook zien we nog vaak dat mensen het bestaan van ouderenmishandeling ontkennen. Er rust een taboe op : men denkt dat het overdreven is of dat het alleen elders voorkomt en niet in de directe omgeving. Een ander belangrijk punt is de angst om mensen vals te beschuldigen. Zeker wanneer er slechts vage signalen zijn, is men geneigd iemand het voordeel van de twijfel te gunnen en denken : ik zal het wel fout zien.

Stap 2 : er ontstaat een vermoeden

Wanneer men zich verdiept heeft in de materie van de ouderenmishandeling, komt men ongetwijfeld tot een moment waarop men denkt : dit kan niet, hier is iets niet pluis. Een aantal signalen zorgen ervoor dat men het vermoeden krijgt dat er sprake is van mishandeling, misbehandeling. En dan? Wat kan men doen??

Allereerst : ga voorzichtig te werk! Zorg ervoor dat het zorgcontact met de persoon in kwestie intact blijft. Wat men wel moet doen, is het vermoeden bespreken met een collega, met een leidinggevende of indien aanwezig een aandachtsfunctionaris ouderenmishandeling. Door samen naar een situatie te kijken, krijgt men vaak een helderder beeld.

Probeer bij het opmerken van een vorm van misbehandeling niet uit te gaan van een slachtoffer-dader situatie, maar van twee slachtoffers. Niet alleen de benadeelde oudere heeft hulp nodig, maar ook de verzorger bevindt zich in een moeilijke situatie die interventie vereist. Vaak is hij of zij erg onzeker en bang om veroordeeld te worden. Wees er steeds van bewust dat iedereen andere normen en waarden hanteert en dat wat in jouw ogen fout is, niet altijd zo hoeft te zijn.

Stap 3 : interventiemogelijkheden

Welke mogelijkheden zijn er wanneer men merkt dat mensen zich in een misbehandelingssituatie bevinden?

Allereerst : blijf in gesprek. Probeer een vertrouwensband te scheppen met alle betrokkenen.

Probeer ook om de toestand bespreekbaar te maken. Niet door mensen met hun fouten te confronteren, maar door de feiten centraal te stellen : ga uit van datgene wat men opmerkt en tracht hiervoor advies te geven. Informeer mensen over de mogelijkheden die ze hebben.

Vermijd de termen mishandeling, misbehandeling, verwaarlozing, e.d.

Heel veel problemen kunnen opgelost worden door de zorg uit te breiden. Hierdoor wordt de mantelzorger ontlast en kan zijn taak makkelijker dragen. Vaak is het nodig dat ook andere hulpverleners ingezet worden : thuiszorg, maatschappelijk werk.

Soms is tijdelijke opname in een verpleeg- of verzorgingstehuis een oplossing : hierdoor krijgt de omgeving de kans om op adem te komen, terwijl ondertussen een plan opgesteld kan worden om herhaling in de toekomst te voorkomen.

Indien hulp niet op prijs wordt gesteld

Wanneer een oudere geen hulp wenst, zijn de mogelijkheden tot interventie voor de hulpverlener beperkt. Dit wil niet zeggen dat er niets meer mogelijk is :

Men kan bijvoorbeeld wel voorzichtig blijven informeren over mogelijkheden, maar de oudere toch zelf laten beslissen of hij van de oplossingen gebruik maakt of niet.

Ook kan men ongevraagde huisbezoeken laten doen, door bijvoorbeeld

Ouderenwerk, Vrijwilligers, Zorgcoördinator, huisarts, pastor. Vaak zijn er genoeg mensen in de omgeving van de oudere die ongevraagd langs kunnen gaan.

Belangrijk is dus om goed op de hoogte te zijn van het netwerk rondom de oudere.

Meldpunten ouderenmishandeling

In verschillende plaatsen in Nederland zijn meldpunten voor Ouderenmishandeling opgericht. Vaak vallen ze onder het meldpunt Huiselijk Geweld.

Bij zo'n meldpunt kan men (anoniem) melding doen van gevallen van oudermishandeling. Ook wanneer men twijfelt kan men melding doen. Het meldpunt neemt dan op zich om het vermoeden nader te verkennen. Men probeert na te gaan welke hulpverleners er nog meer bij de oudere betrokken zijn, om ook aan hen hun visie te vragen. Aan het meldpunt is vaak ook een Consultatienetwerk verbonden. Zo'n netwerk bestaat uit deskundigen op het gebied van ouderenmishandeling. In dit netwerk kunnen casussen, eventueel anoniem, besproken worden. Er kan dan overlegd worden welke interventie het meest geschikt is.

Landelijk gezien is er het LPBO, het landelijk Platform Ouderenmishandeling, waar deskundigheid wordt uitgewisseld betreffende de aanpak van Ouderenmishandeling.

Ik denk dat het duidelijk is dat ouderenmishandeling een probleem is waar we ons terdege van bewust moeten zijn. Kant en klare oplossingen zijn er niet, ook protocollen zijn moeilijk te ontwikkelen, omdat elk geval van mishandeling zo verschillend is. Ook het feit dat men met mensen te maken heeft die vaak allemaal slachtoffer van de situatie geworden zijn, maakt het er niet gemakkelijker op. In plaatsen in Nederland waar een meldpunt actief is, kunnen hulpverleners daar terecht met vragen. Maar ik hoop dat ook voor diegenen die geen meldpunt hebben om op terug te vallen, ik enig uitzicht heb kunnen geven over mogelijkheden tot verbetering van moeilijke situaties.